

Gondolatok a *Hortobágy* név eredetéről*

1. Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy a Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében folyó élőnyelvi helynévgyűjtés eredményeire támaszkodva szóljak hozzá a *Hortobágy* név kapcsán született névmagyarázatokhoz.

A történeti forrásokban, főleg a latin nyelvű oklevelekben elszórta megjelenő magyar helynévi adatok és az élőnyelvi helynevek ügye már a 19. században összefonódott. A helynévkutatás előfutárának tekinthető RÉVÉSZ IMRE a 19. század közepén például a korabeli helynevek gyűjtéséhez kapcsolódóan fontosnak tartotta az oklevelek helyneveinek a számbavételét is (1853: 88). Emellett ma egyre általánosabb az a felfogás, hogy korai, Árpád-kori helyneveink magyarázatához célszerű segítségül hívni a modern kori helyneveket is. Ez a két megközelítés kíválón jelzi, hogy a nevek kontinuitásának elemzése gyümölcsöző lehet a nevek magyarázatában. Most, amikor a Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében elkészült a Hortobágy környékének teljességre törekvő élőnyelvi és történeti helynévtára, aktuálissá vált, hogy magának a *Hortobágy* névnek is újra megvizsgáljuk a történetét. Az élőnyelvi adatok tükrében a történeti adatok pontosabb azonosítására van lehetőségünk, és emellett a változásokat is biztosabban nyomon követhetjük.

2. A *Hortobágy* névről a legtöbb embernek Kelet-Európa legnagyobb pusztája jut eszébe, de ugyanez a neve a puszta Hármaskörösbe torkolló vízfolyásának, illetőleg a Balmazújváros szomszédságában lévő településnek is.

Közép-Európa legnagyobb füves pusztája a Tiszántúl északi részén található. Területén jött létre 1973-ban hazánk első nemzeti parkja, ami 1999-től szerepel a Világ Kulturális és Természeti Örökségének listáján is. A 19. század második felétől (a folyószabályozások kora óta) fátlan puszta. Ezzel szemben az Árpád-korban vízjárta, zsombékos vidék volt, ahol a középkorban viszonylag sűrű településhálózat jött létre (BLAZOVICH 1994: 269, MNLex. *Hortobágy*, ECSEDI 1914: 5).

A tájegység körülhatárolása nem könnyű feladat: különböző tudományterületek szakmunkái eltérő módon jelölik ki a terület határait. Legutóbb BÉRES JÚLIA foglalta össze a különböző nézeteket (2014a). Ebből az ismertetésből ezúttal én csak a legfontosabbakat emelem ki. Bár a mai puszta jelentős részét a 18. században

* A tanulmány az MTA Magyar Tudomány Ünnepe programsorozata keretében 2024. november 6-án elhangzott előadás szerkesztett változata. Az írás a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében készült.

Debrecen birtokolta, a helytörténészek úgy vélik, a *Hortobágy* elnevezés nem korlátozódhat a Debrecen tulajdonában lévő legelőkre (ZOLTAI 1911: 7–8). Néprajzkutatók, bár nem egységesen, de meglehetősen tágra értelmezik a Hortobágy fogalmát, ami összefüggésben lehet azzal, hogy a terület szellemi-tárgyi kultúrája szélesebb körben elterjedhetett (vö. BÉRES J. 2014a: 74–76). A kézikönyvek (pl. KMTL.) Hortobágy-értelmezéseire az jellemző, hogy a Hortobágy folyóhoz viszonyítva írják le a területet. Ezeket az elképzeléseket a tájegység régi vízrajzi jellegzetességeinek változékonysága teszi ugyancsak bizonytalanná (vö. DUNKA 1996: 12–13).

A tudományterületenként eltérő viszonyulások azt mutatják, hogy nem lehet általános érvényűen leírni a Hortobágy területének határait. Mindebből az is következik, hogy a térség nyelvi-névtani szempontú meghatározására is szükség van. Az ezen alapuló határkijelölés a mostaninál is tágabb terület történeti és élőnyelvi helyneveinek az összegyűjtése után végezhető majd el (mindehhez vö. BÉRES J. 2014a).

A *Hortobágy* nevű település Hajdú-Bihar vármegyében a Balmazújvárosi járásban található. Északról és keletről Balmazújváros, délről Nádudvar, nyugatról pedig Tiszafüred és Egyek a határosa. A falut már a 11. században említik, a tatárjáráskor azonban elpusztult (NÉMETH 2023: 177). Az újabb kori település nem a régi helyén, hanem távolabb, a Hortobágy pusztája központjában jött létre.¹ 1966-ban vált önálló községgé, előtte Debrecenhez, majd Balmazújvároshoz tartozott.

A Hortobágy folyóról, illetve vízrendszerről GYÖRFFY ERZSÉBET ír részletesen e kötetben megjelenő tanulmányában (2022–2024: 33–46), ezért ennek bemutatásától eltekintek.

3. A Hortobágy név eredetével a 19. század közepe óta foglalkozik a tudományos kutatás. A legkorábbi időkből figyelmet érdemlően JERNEY JÁNOS (1854), CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS (CzF.), illetve ORTVAY TIVADAR (1882) szólt hozzá a név magyarázatához.²

A 19. század közepén JERNEY JÁNOS a Váradi Regestrum *Orobag* adata alapján a *Bágy* nevű víz *ortó* vagy *irtó* tulajdonságára gondolt (1854: 102). A CZUCZOR–FOGARASI szótárban a *Hortobágy* víznévben egy ’földet turo, vajú vízmeder’ értelmű **hortó ágy*-at feltételeznek a szerzők. A víznév gyöke a *hor*, amely szerintük azonos lehet a ’vájás, túrás, rovatékos vonal’ jelentésű *horh*, *horny*, *horzs* szavak tövével. A név az ebből származó ’dörzsölés által koptat, váj, túr’ jelentésű *hort* igéből + *ágy*

¹ Az egykori település elhelyezkedésének meghatározásához a Századi alapítólevél (1067/1267) határleírása nyújtathat fogódzót (DHA. 1: 184, vö. Kovács É. 2018: 54–63). MESTERHÁZY szerint a középkori település a mostani Kilenclukú híd és Mátá környékén lehetett (1972: 166 utáni térképen, vö. Kiss L. 1972–1974: 22).

² Ezek mellett lásd még SZÁNTAY 1862: 144–145, BALKÁNYI SZABÓ 1865: 24–25, HUNFALVY 1876: 348.

’vízmeder’ lexémából alakult. Az elnevezés alapjául pedig a pusztát véve elképzelhetőnek gondolják a görögből és a latinból való eredeztetést is (CzF. 2: 1695). ORTVAY TIVADAR tulajdonképpen a korábbi névmagyarázatokat ismerteti kiemelve, hogy a *Hortobágy* víznév a *Horto* és *Bágy* összetételéből alakult (1882: 382).

A jó néhány 19. századi megfejtési kísérlet ellenére 1911-ben SZILY KÁLMÁN kénytelen volt azt írni, hogy a „Hortobágy elfogadható etymonját nem ismerjük” (1911: 471).

A névmagyarázatokat ECSEDI ISTVÁN vitte jelentős mértékben előre azzal, hogy figyelembe vette a táj adottságait, és magyarázatához népnyelvi adatokat is felhasználott. Véleménye szerint a *Hortobágy* név fő része a *bágy* lexéma, amelyet a Hortobágy folyó egyik ágának *Bágy* neve őrzött meg.³ A lexéma jelentése szerinte ’széles felszíni mélyedés’, és talán egy olyan feltöltött morotvát jelent, amelyben csapadékosabb időszakokban folyik a víz, de később hamar lehűzódik vagy elpárolog. Mivel a Hortobágy középső ágát csak akkor nevezik *Hortobágy*-nak — mondja —, amikor eléri a *Kis-Hort* pusztát, ECSEDI elképzelhetőnek gondolja, hogy ahogyan Polgár határában van *Polgári-bágy*, úgy a horti pusztán lévő, a horti *Bágy*ot is ugyanígy nevezhették el **Hortibágy*-nak (1914: 4–5).

KISS LAJOS 1972-ben a név eredetével foglalkozó munkájában, amely tulajdonképpen az egész FNSz.-hez az egyik legfontosabb előtanulmánya a szerzőnek, ECSEDI ISTVÁN itt idézett elképzelését tartja a legvalószínűbbnek, azt egészíti ki néhány mozzanattal.⁴ A *bágy* vízrajzi köznév, illetve a belőle alakult *Bágy* helynév meglétének az igazolására a 13. század második feléből (1261/1271) való *Bagzagh* adatot idézi, amely a *Bágy* nevű víz által közrefogott szögletet, zugot jelölhette a Hortobágy folyó közelében. A *bágy* > *Bágy* kapcsán megfontolásra javasolja továbbá, hogy esetleg a *bágyad* ’erőtlenedik, lankad’ ige családjába tartozik, és a ’morotva, holtág’ jelentésű *halvány*-nyal vethető össze (1972–1974: 24).

ECSEDI ISTVÁN névmagyarázata után éppen száz évvel BÉRES JÚLIA végzett helynévgyűjtő munkát a területen, és a *Hortobágy* név eredetének kérdésével is foglalkozott. Magyarázata az ECSEDI ISTVÁN által kijelölt, majd KISS LAJOS által továbbvitt útvonalon haladt. A *Hortobágy* név eredeti szemantikai szerkezetéről azt mondja, hogy a Hort település melletti *Bágy* nevű vizet jelölhette. Véleménye szerint tehát *Hortobágy*-nak kezdetben a vízrendszer egyik ágát, később pedig az egész vízrendszert nevezhették (2014b: 45–46).

4. Az említett munkák nem kívántak pontot tenni a *Hortobágy* névvel kapcsolatos névfejtések végére (vö. KISS L. 1972–1974: 27–28, BÉRES J. 2014b: 47). A fel-

³ A *Bágy* víznév kapcsán ECSEDI ISTVÁN nem egy konkrét adatra hivatkozik, hanem BALKÁNYI SZABÓ LAJOS névmagyarázatára, aki azt mondja — szintén adatok nélkül —, hogy a *Bágy* nevű pusztát egy azonos nevű kis folyó szeli át (1865: 24).

⁴ Az ECSEDI ISTVÁN 1914-es és KISS LAJOS 1972–1974-es munkája közötti időben keletkezett megfejtési kísérleteket lásd KISS L. 1972–1974: 24–25.

vetésekben ugyanis nem ritkák a nehezen feloldható ellentmondások, KISS LAJOS pedig az etimológiai vizsgálatokról általánosságban szólva is azt állapítja meg, amit e névre vonatkozóan is érvényesnek tart, hogy tudniillik „*Hortobágy* kérdésében sem mondható ki semmikor az utolsó szó” (1972–1974: 27). Sajnos én magam is kénytelen vagyok egyetérteni KISS LAJOS szkeptikus véleményével: ahogyan azt már a tanulmányom címe is sugallja, én sem tudom kimondani ebben a kérdésben a végső szót. Már csak azért sem, mert mint ahogyan a tudományos kérdéseket általában, úgy az etimológiai vizsgálatokat sem lehet teljes biztonsággal lezártnak tekinteni.

Tanulmányomban ezért arra törekszem, hogy az ez idáig nem vagy csak kevésbé figyelembe vett körülményekre ráirányítsam a figyelmet; hozzászóljak a névmagyarázatok ellentmondásos pontjaihoz; illetőleg a korábbiaknál bővebb adatok ismeretében további adalékokat is előhozok.

4.1. A korábbi névmagyarázatok — tekintve, hogy a *Bágy* víznévvel hozzák kapcsolatba a *Hortobágy* név utótagját — abban egyetértenek, hogy a víznév az elsődleges, és ebből alakult a település neve. Ennek kapcsán érdemes megvizsgálunk, hogy a korai előfordulások esetében valóban településről beszélhetünk-e, vagy esetleg egy birtokra utalnak az említések. Az adatok egy része a hely fajtáját jelölő latin földrajzi köznév nélkül szerepel: pl. 1285: Datum in *Hurtubag* (Z. 1: 63). Egy adat előtt a ’falu’ jelentésű *villa* (1214/1550: villa *Orobag*, VR. 288 § 191. l.), egy másik előtt pedig a ’birtok’ jelentésű *possessio* (1390: p. *Ortobag*, NÉMETH 2023: 177) található. Előfordulhat, hogy a *Hortobágy* név a régiségben egy településnél nagyobb területi egység, egy birtok nevéként volt ismert (vagy nevéként is ismert volt). Ennek igazolására vagy elvetésére a ’falu’ jelentésű *villa*-val és a ’birtok’ jelentésű *possessio*-val álló egy-egy adat azonban kevésnek bizonyul. A 13. század végétől ráadásul a *possessio* rendszeresen előfordul ’falu’ jelentésben is (SZABÓ I. 1966: 52).

A *Hortobágy* névre a legelső adatunk a Százdi alapítólevélből (1067/1267) való, itt a *marchia* latin lexéma szerepel a név előtt (DHA. 1: 184). Ennek a szónak ’határ-ispánság’ az elsődleges jelentése. Ezeket a királytól függő közigazgatási egységeket katonai feladatok ellátására az országhatár mentén szervezték meg (VESZPRÉMY 1994: 255–256). Szabolcs vármegye (ti. Hortobágy az Árpád-korban Szabolcs vármegyéhez tartozott) nem volt határvármegye, ezért a Százdi alapítólevélben vélhetően nem ebben a jelentésben fordul elő a *marchia* lexéma. Felvetődhetne esetleg, hogy tulajdonképpen egy birtok nagyságú területet írnak le ezzel a szóval, de ennek a Százdi alapítólevél szóhasználatára egyértelműen ellentmond. Igaz ugyanis, hogy a középkori oklevelekben ’határ’ jelentésben általánosan a *terminus* vagy a *meta* fordul elő (vö. DHA. 1. *index*), de a Százdi oklevélben ebben a jelentésben sokkal gyakoribb a *marchia* (vö. BARTAL 1901: 409): pl. „cuius marchia incipit”, magyarul: „amelynek a határa kezdődik” (DHA. 1: 185).

4.2. Visszatérve a víznév elsődlegességének a kérdésére azt mondhatjuk, hogy ennek eldöntésében a településnév/birtoknév és a víznév első előfordulása nem nyújt segítséget: mindkét hely első említése ugyanabból az oklevélből való, a már megnevezett Százdi alapítólevélből (1067/1267).⁵

Ez az oklevél a Borsod vármegyei Százdi apátság alapításáról szól. Az oklevélben nem szerepel az apátság alapításának pontos éve, de a szövegben név szerint említett uralkodók alapján 1067 környékére tehető ez az esemény (vö. Kovács É. 2018: 13–14). Ez az oklevél nem maradt fenn eredeti változatában, a 11. századi eredeti és hiteles oklevelet a 13. századi átírás előtt ugyanis hosszabb-rövidebb részletekkel egészítették ki. A *Hortobágy* nevét említő részlet ugyanakkor egyértelműen az oklevél 11. századi rétegéhez tartozik, azaz az oklevél státuszától függetlenül ez a név valószínűleg már létezett a 11. században.⁶

A Szabolcs vármegyei *Hortobágy*-ra vonatkozó *Chartýbak* [hartibák] név egymás után kétszer is feltűnik, ugyanis az adományozott terület határait is leírja az oklevél: „ab occidente ex parte *Chartýbak* in capite acervus *Basy*” (DHA. 1: 184), magyarul: „nyugatról Hortobágy felől Bäs halmának főjénél” (PITI 2006: 37). A hely fajtáját jelző latin földrajzi köznevek hiánya ellenére is egyértelmű tehát, hogy a települést vagy birtokot és a folyót is említik már a 11. században. Egy-egy terület határleírása ugyanis nemigen kezdődhet magához a körülhatárolni kívánt helyhez viszonyítva, valószínűnek tűnik tehát, hogy a folyó említése szerepel a kérdéses helyen.

Emellett a második előfordulás esetén a latin szöveggörnyezet is a víznévi azonosítást támogatja. BENKŐ LORÁND az Anonymusnál feltűnő *partes* (pl. ad partes *budrug*) terminusnak a ’valaminek a környéke, vidéke’ jelentését következteti ki. Előfordulhat, hogy a Százdi alapítólevélben is ebben a funkcióban szerepel az *ex parte* a név előtt. Különbség, hogy Anonymusnál többes számban szerepel a *pars* lexéma, a 11. századi oklevélben pedig a főnév egyes számú alakja fordul elő.⁷ Ennek ellenére elképzelhetőnek gondolom, hogy a *pars* főnévnek ezúttal is

⁵ *marchia Chartýbak: ab occidente ex parte Chartýbak in capite acervus Basy, inde ad viam, que venit Zondonek et ducit ad Chegen usque ad angulum vally, inde flectitur per ryppam vene deorsum, ubi versus monticulum ultratur, inde ad alium monticulum, qui est cum villa Solu, inde tendit ad acervum Fýgudý usque ad acervum Marci, inde dirigitur ad terminum cum Chordý usque monticulos, unde tendens ad pirum stantem in agro perducit ad predictum Basi acervum* (DHA. 1: 184). Magyarul: *Hortobágy* határa: nyugatról *Hortobágy* felől *Bäs* halmának főjénél, innen egy úthoz [tart], amely *Szandalik*-ből *Cégény*-re megy, egészen egy völgy szegletéig, onnan fordul egy ér partjáról lefelé, ahol egy domb irányába halad, innen egy másik kis hegyhez, amely *Sóly* falunál van, onnan megy *Füged* halmához [és] *Márki* halmához, innen vezet a *Hort*-tal való határig, a dombokig, onnan egy szántóföldön álló körtefához tartva vezet *Bäs* mondott halmához” (PITI 2006: 37).

⁶ A jelenlegi Hajdú-Bihar vármegye helyei közül Hortobágyinak a legkorábbi az említése. A legtöbb helynek a 13. század elejéről származik az első adata (vö. MESTERHÁZY 1972: 166–167).

⁷ Ugyanígyen jelenséggel találkozunk a Garamszentbenedeki oklevélben is (vö. SZÓKE 2015: 102–103).

a 'valaminek a környéke, vidéke' jelentést kell tulajdonítanunk. Víznevek mellett állva tulajdonképpen annak környékét jelölik meg (1998: 179). Ebben az esetben bár a Százdi alapítólevélben a folyó neve szerepel, mégsem a folyó áll határpontként a település/birtok határának leírásakor, hanem a víz melletti terület.

4.3. Van egy 15. század második feléből származó forrás (1476/1477), amely possessiókat (amelyek részben csak puszták vagy tanyák lehettek, Cs. 1: 634) sorol fel, köztük szerepel a *Harwmaghorthobagh* is (DF. 17893, Cs. 1: 634). Ezt a (birtoknévi?) adatot a víznév elsődlegességének igazolásaként is szokták emlegetni (BÉRES J. 2014b: 45). Ez a név ebben a formában soha nem fordul elő később, nincs nyoma tehát annak, hogy így nevezték volna a települést vagy a vízrendszer valamelyik ágát, de vö. 1911: *Háromág* (ZOLTAI 1911: 11).

A 15. századi előfordulást ZOLTAI LAJOS egyszer birtoknévként (1911: 47),⁸ húsz évvel később pedig már egyértelműen víznévi előfordulásként, a Hortobágy folyó egyik neveként említi (1935: 14).⁹ Az eltűnt falvakról és elfelejtett helynevekről írt munkájában pedig köztes álláspontot képvisel véleményem szerint azzal, hogy Hunyadi Jánosné birtokának mondja a 15. századi oklevél alapján, de azt is hozzászéli, hogy „a Hortobágy felső folyását nevezték így a böszörményi, margitai, újvárosi határ táján” (1926: 109).¹⁰ DUNKA SÁNDOR a Hortobágy-medence régi vizeit leírva szintén víznévnek tartja ezt az említést: a folyó háromági eredetére következtet a *Háromághortobágy* névből (1996: 12).

Annak ellenére, hogy *possessio* szerepel a név mellett (de nem közvetlenül előtte, mert egy felsorolásban tűnik fel), véleményem szerint nem feltétlenül kell birtoknévre gondolnunk, előfordulhatott ugyanis az is, hogy a víz nevével írták körbe az adományozott területet. BENKŐ LORÁND a *Petlend* név elemzése kapcsán például 'mezőgazdasági hasznosítású terület' jelentést tulajdonít a *possessio*-nak (2003: 201).

A fennmaradt és jelenleg ismert források gyakrabban említik ugyan a *Hortobágy* víznevet, ami esetleg utalhatna az elsődlegességére is, de ismert körülmény, hogy az oklevelek nem a helynevek megőrzésének a szándékával jöttek létre. Mindezzel nem kizárni szeretném a víznév > településnév/birtoknév keletkezési irányt, csak azt kívánom hangsúlyozni, hogy a fennmaradt történeti adatokból ez nem olvasható ki egyértelműen.

⁸ „A Hortobágy mint birtok, vagy lakott hely neve később hosszú ideig nem fordul elő, csak a Hunyadiak korában említik megint Szilágyi Erzsébet birtokai között ilyen összetétellel: *Háromághortobágy*” (ZOLTAI 1911: 47).

⁹ Hortobágy folyóról szólva azt mondja, hogy „a Hajdúböszörményhez tartozó egykori pródi réten ered, ahol már Hunyadi Jánosné Szilágyi Erzsébet korában *Háromág Hortobágy*nak nevezték” (ZOLTAI 1935: 14).

¹⁰ Egy 1786-os térképet is említ, de hivatkozás hiányában ezt egyelőre nem lehet beazonosítani.

4.4. BENKŐ LORÁND a víznevek és a tájnevek viszonyrendszerét vizsgálva szól a *Hortobágy*-ról. A Százdi alapítólevél (1067/1267): *marchia Chartybak* adatát mint tájnévet, illetőleg az 1261/1271-es oklevél *Hortubaguize* adatát mint víznevet egymással szembeállítva az utóbbi név szerkezete alapján a területnév elsődlegességét feltételezi (1998: 183). A tájnevek és a víznevek viszonyrendszerében nincs olyan általános szabály, amely meghatározná az alakulás irányát, elvileg a víznév > tájnév és tájnév > víznév változási irány egyaránt elképzelhető (BENKŐ 1998: 183–184).

A 11. századtól a 21. századig átnézve az ide vonatkozó adatokat, azt találjuk, hogy a puszta neve csak a 19. század elejétől adatolható rendszeresen (a Százdi oklevél nem a Hortobágy tájegységet említi, ahogyan erről korábban részletesen szóltam), szemben a folyó 11. századi említésével. Önmagában már ez a körülmény is a víznév elsődlegességére enged következtetni. Nyolc évszázad túl sok idő ugyanis ahhoz, hogy a helynevek forrásokba bekerülési és fennmaradási bizonytalanságát ebben a kérdésben komolyabb tényezőként számba vehetnénk.

A *Hortobágy* mellett a *Hortobágy melléke*, *Nagyhortobágy*, *Hortobágyi-puszt*a és *Hortobágy-puszt*a is használatban lévő nevek voltak (vö. E. NAGY 2025). Az írott forrásokban először a 19. század elején (1808-ban és 1839-ben) *Hortobágy melléke* ~ *Hortobágy mellyékén* formában nevezik meg a területet (Lipszky, Map., BÉRES A. 1974: 183).¹¹ Sőt, az is elképzelhető, hogy korábról való ez az elnevezés, FAZEKAS MIHÁLY 1836-ban írt Hortobágyi dal című versének első versszakát (Óh, te áldott Kanahám, / Hortobágy mellyéke! / Beh sok szegény legénynek / Vagy te menedéke,) például a következő betyár nóta ihlette (Oh te zsíros Kanahám / Hortobágy mellyéke, / Be sok szegény legénynek / Édes anyja vagy te, / Kenyeret adsz kezébe, / Pénzt az erszényébe.). A nóta keletkezési idejét nem ismerjük, így a név első előfordulásának évszázada is bizonytalan némileg (vö. PAPP 2008: 266).

A *melléke* földrajzi köznév 'valami mellett fekvő terület', illetve speciálisabban 'valamely víz, mocsár, tó melletti terület' jelentése (FKnT.) is azt mutatja, hogy a víznévből alakult a puszta neve, és nem fordítva. Ugyanezt jelezheti az is, hogy a puszta megnevezése előtti időkben, a 17–18. század környékén¹² Debrecen Városi Tanácsa a jószágok *Hortobágy mellé* való kihajtásáról intézkedik (vö. BÉRES A. 1975: 132). A tájneveknek az egyik tipikus keletkezési módja volt, hogy a folyóvíznevekből a *mellék(e)* utótaggal kiegészülve jöttek létre (GYÓRFFY 2011: 166).¹³ Mindent összevetve tehát a víznév és tájnév viszonylatában a víznév tűnik a kiindulópontnak (vö. BÉRES J. 2014b: 44). A tájnevekről írott munkájában JUHÁSZ DEZSŐ is ezt az alakulásmódot tartja valószínűnek (1988: 82).

¹¹Nem hallgathatjuk el ugyanakkor azt, hogy van néhány év nélküli adat, illetve PAPP JÓZSEF idéz egy *Nagy-Hortobágy puszt*a adatot egy 1701-es jegyzőkönyvből (2008: 94).

¹²ECSEDI ISTVÁN a rendelet pontos évét is megadja: 1697 (1914: 5).

¹³JUHÁSZ DEZSŐ véleménye szerint ez a névadási mód az ősmagyar korig nyúlik vissza (1988: 13).

Elképzelhető ugyanakkor az is, hogy a *Hortobágy melléke* nevek előzménye egészen a 11. századra megy vissza, a Százdi alapítólevél korábban tárgyalta *ex parte Chartybak* szövegrészlete esetleg ennek latin megfelelője lehet (a 11. században a későbbi pusztá egy részét nevezhették meg határpontként). Ezt követően azonban mintegy nyolc évszázadig nem tűnik fel a forrásokban a pusztá neve, ezért aztán közvetlen kapcsolatot nem feltételezhetünk az oklevélbeli említés és a 19. század eleji adatok között.

Az élőnyelvi gyűjtés alapján 2023-ból is adatolható ugyan a *Hortobágy mejjéke* névforma, de a 19. század eleji első említések után a helyét az említett négy névforma (a *Hortobágy*, a *Nagyhortobágy*, a *Hortobágyi-pusztá* és a *Hortobágy-pusztá*) veszi át (E. NAGY 2025).

A *melléke* földrajzi köznevet egyrészt felváltja a 'nagy kiterjedésű, többnyire fátlan, füves síkság, kipusztult termőterület' jelentésű (FKnT.) *pusztá*. A *Hortobágy-pusztá* említések kapcsán azonban nem mindig dönthető el egyértelműen, hogy a földrajzi köznevet csupán a hely fajtáját magyarázandó írták-e rá például egy térképre, vagy az valóban a név részét képezte.

Magyarázatra szorul a *Nagyhortobágy* névforma is. Ez az elnevezés a 19. század végétől jelenik meg a térképes forrásokban (1872: *Nagyhortobágy*, Kat.; 1883: *Nagy Hortobágy*, HKFT.). Ezt megelőzően az 1701-es jegyzőkönyv is említi már a *Nagy-Hortobágy pusztá* nevet (idézi PAPP 2008: 94). ZOLTAI LAJOS a 20. század elején Debrecen város nyugati részének legeltetésre használt pusztáinak a gyűjtőneveként azonosítja a *Nagyhortobágy* elnevezést (1911: 7). ECSEDI ISTVÁN is debreceni *Nagyhortobágy* nevű legelőről beszél (1914: 34). Balmazújváros és Tiszacsege határában pedig van egy legelő, amelynek *Kishortobágy* neve a 19. század közepe óta napjainkig adatolható (E. NAGY-TÓTH 2025, SURÁNYI-VÉKONY 2025). Úgy tűnik tehát, hogy a *Nagyhortobágy* és a *Kishortobágy* nevek a táj egy-egy részének jelölésére szolgáltak, illetve szolgálnak.

4.5. A BENKŐ által mondottakat érdemes megvizsgálnunk a településnév/ birtoknév és víznév viszonylatában is. Azért is fontos az általa figyelembe részesített *Hortobágy vize* névről beszélnünk, mert ez az adat nem kapott szerepet a korábbi névmagyarázatokban. BENKŐ LORÁND feltehetően a víz földrajzi köznévi jelentése alapján feltételezi a víznévnek a területnévhez képest másodlagos keletkezését. Víznevek valóban keletkezhetnek településnevekből birtokos személyjeles vízrajzi köznév hozzákapcsolásával. Az általunk vizsgált *Hortobágy vize* példában az Árpád-kori korpuszban harmadik leggyakoribb vízrajzi köznév, a víz birtokos személyjeles vize alakját látjuk. A korai adatok alapján az efféle szerkezetekben ugyanakkor nem mindig egyértelmű a víz ~ vize köznévnek a névhez tartozása. Feltételezhető, hogy bizonyos esetekben az azonos nevű településtől való elkülönítés miatt használták az írott nyelvben ezeket a földrajzi köznévvel kiegészült névformákat (GYÖRFFY 2011: 89–92, TÓTH V. 2003: 94). Ráadásul a régiségben a víznév + vize, *pataka*

szerkezet sem ritka, főleg idegen eredetű (Hernád vize: 1333: *Hornaduyze*, fl., A. 3: 56) vagy elhomályosult szerkezetű víznév (Mély-séd pataka: 1256/1248//1572: *Mehsedpothoka*, riv., Gy. 1: 570, 600) után. A fentiek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a *Hortobágy vize* szerkezet előtagja névtörténeti érvek alapján akár víznévnek, akár település- vagy birtoknévnek is tekinthető.

Másfelől az is bizonytalan, hogy a *Hortobágy vize* névforma melyik évszázadból származik. Az 1261/1271-es évvel jelzett oklevél az egri püspökség adományait tartalmazza (vö. DHA. 1: 60, itt részletek, teljes szöveg: RegArp. 2/1: 2123. reg.). Az oklevél szerint ezt a püspökséget Szent István alapította. A Szent Istvántól, illetőleg az őt követő uralkodóktól kapott adományokat igazoló oklevelek azonban a tatárjárás áldozatai lettek. A püspökségi birtokokat sorolja fel IV. Béla 1261-es oklevele, majd ezt írja át 1271-ben V. István (RegArp. 1/3: 1267. reg., 2/1: 2123. reg.). A keletkezési és fennmaradási körülményekből adódóan tehát az ebből az oklevélből származó neveknél a 11. és a 13. század mint lehetséges kronológiai réteg egyaránt felvetődik.

A két már említett adat (1067/1267: *Chartybak* és 1261/1271: *Hortubaguize*) mellett a korai időkben *Hortobágy* néven említik a folyót: 1328: iuxta fluvium *Hurtubag* (A. 2: 354), 1343: fluuy *Hortbag*, fluuy *Hortobag* (Z. 2: 57, 58), 1343: fluuy *Hortobagh* (Z. 2: 67, 68), 1346: portus in fluvio *Hurtubag* (BÉRES J. 2014b: 44, Lósy 10). Később, a 19. századi térképeken újra feltűnnek a *Hortobágy víz* ~ *vize* típusú névalakok (HKFT., T9.DvT.643, vö. E. NAGY 2025).

4.6. A víznévi említések egyúttal látva kitűnik az 1067/1267-es oklevél *Chartybak* adatának különbözősége. Ezt az adatot mint a *Hortobágy* név első említését szokás idézni (én magam is így tettem korábban). Ezt a kijelentésünket azonban szükséges egy kicsit árnyalnunk. Az 1261/1271-es oklevél kronológiai rétegről mondtak tulajdonképpen a Százdi oklevélre is érvényesek. Az tudniillik, hogy a benne szereplő nevek esetében a 11. és 13. századi kronológiai réteggel egyaránt számolnunk kell. A *Hortobágy* név a Százdi alapítólevél 11. századi részében szerepel ugyan, azaz az interpoláció (a későbbi beszúrás) feltételezhetően nem érintette az oklevélnek ezt a részét. További bizonytalansági tényező ugyanakkor, hogy ennek a résznek a lejegyzését nem a 11., hanem a 13. századból ismerjük. Abból az időből, amikor a kiegészítés után az egész oklevél szövegét átírták. Ez az eljárás mód többnyire a nevek lejegyzésén hagyott nyomot, de emellett olykor az is előfordult, hogy a korábban használatos nevet az átírás során az akkoriban használatban lévőre cserélték (vö. SZŐKE 2021). Ezek alapján a névforma 11. századi volta valószínűsíthető, de teljes bizonyossággal mégsem állítható, az pedig végképp nem, hogy az általunk ismert módon volt lejegyezve ebben a korai időpontban.

A *Chartybak* névnek a többi előfordulástól való eltéréseire egyelőre nemigen született jobb felvetés az íráshibánál (BÉRES J. 2014b: 46–47, Kovács É. 2018: 55). A *Hortobágy* név adatsorában kivételesnek számít például a szóeleji *ch* jelölés,

ez azonban előfordult a *h* hang jeleként (KNIEZSA 1952: 17). Szó végi helyzetben a *gy* hangértékű *g* helyett *k* betűt találunk, amire ugyanakkor egyelőre nincsen elfogadható magyarázatunk. További különbség a *Hort* és a *Bágy* nevek közötti magánhangzó is, a későbbi források *o* vagy *u* betűje helyett itt ugyanis *y* szerepel, valószínűleg *i* hangértékben. Ennek a hangnak a lehetséges azonosítására később térek vissza.

Hortobágy névvel találkozunk a nyelvterület más részén is. Erdélyben az Olt vízrendszerének egyik folyója viseli ezt a nevet, illetőleg Szilágy megyében egy dűlő. KISS LAJOS a dűlő nevét kapcsolatba hozza az általunk tárgyalt névvel abban a tekintetben, hogy a térszíni hasonlóság alapján ugyanazt a nevet tudatosan alkalmazhatták a Szilágy megyei Érkávás határában (vö. 1972–1974: 25–27).

Az erdélyi *Hortobágy* (németül *Harbach*, románul *Hârtibaciu*, *Hârtibav*) nevet KISS LAJOS erdélyi szász eredetűnek gondolja, amelyet az ’erdei patak’ jelentésű *Hartobach*-ból lehet levezetni. Ebben az elképzelésben kifogásolható a szabályos hangtani megfelelés hiánya (pl. *bach* > *bágy*), ez azonban véleménye szerint az Árpád-korban már feltételezhetően ismert tiszántúli *Hortobágy* analógiás hatásának tulajdonítható (vö. KISS L. 1972–1974: 25–26, KNIEZSA 1942: 30–31).

Talán azon is érdemes lehet elgondolkozni, hogy ez a név más módon nem hozható-e kapcsolatba az általunk vizsgált Százdi alapítólevélbeli névvel. A [har-tibák] olvasatú Százdi alapítólevélbeli névforma — amely ebben a formában vagy a 11. század, vagy a 13. század második feléből származik — nagy hasonlóságot mutat ugyanis az erdélyi folyónév idegen nyelvű változataival.¹⁴

5. A névmagyarázók összetételnek, a *Hort* és a *Bágy* helynevek összetételének tartják a *Hortobágy* nevet. Az előtagot azzal a településnévvel azonosíthatjuk, amelyet vélhetően már a Százdi alapítólevél is említ 1067/1267-ben *Chordy* formában. A *Hort* településnév személynévből keletkezett metonimikus névadással (vö. 1213/1550: *Hurt* személynév, ÁSz. 396). A személynév bizonyára összefüggésbe hozható a régi magyar *hort* ’vadászkutya, agár’ szóval (FNESz. *Hort*, TESz. *hort*). Az egykori település neve ma a *Hort*, *Nagy-Hort* (Hortobágy, E. NAGY 2025) és a *Kis-Hort* (Balmazújváros, E. NAGY–TÓTH 2025) határrésznevekben él tovább.

A Százdi oklevél *Chordy* neve ugyancsak eltér a többi említéstől.¹⁵ A szó elején ezúttal is *ch* jelöli a *h* hangot, de a *Chordy* szórvány a szó végi mássalhangzót tekintve is különbözik a település többi adatától (itt *d*, a többi adatban *t* szerepel ezen a helyen). A helynévképző szerepű *t* és *d* váltakozása nem volt szokatlan a korban, a *d* azonban itt nem képzőként szerepel, hanem a helynév alapjául szolgáló személynévnek a része. KOVÁCS ÉVA mindezeket figyelembe véve mégis azt

¹⁴SZÁNTAY ADOLF a *Hart* és a *Bach* lexémákból magyarázza a Százdi alapítólevél nevét (1862: 144–145).

¹⁵A település adataihoz vö. KOVÁCS É. 2018: 62.

feltételezi, hogy a névben a képzők analogikus hatásával számolhatunk, és a *d* után álló *y* (amelyet egyébként a *Chartybak* névben is megtalálunk) a *-d* képzőhöz kapcsolódó véghangzó lehet (2018: 62).

A *Hortobágy* névvel foglalkozók az utótagot a *Bágy* víznévvel azonosították, amelyet a *bágy* vízrajzi köznévből magyaráztak. Ezzel az azonosítással több gond is van. Az ÚMTsz. adatai Hortobágyról és a hozzá közeli Ároktőről valók, azaz a nyelvterület más részein egyáltalán nem fordul elő. A tájszótár Ecsedi Istvántól származó 'széles felszíni mélyedés jelölésére, melyben a víz csapadékos időben összegyűlik' meghatározása (1: 307) alapján ugyanakkor az is kérdéses, hogy a vizsgált területen volt-e ilyen közszó. ECSEDI ISTVÁN ugyanis azt mondja — ahogyan erre már utaltam —, hogy a *bágy* lexémát a *Bágy* víznév őrizte meg (1914: 4). A közszói előfordulásra tehát hitelt érdemlő adattal nem rendelkezünk.

A *Hortobágy* név utótagjának a *Bágy* víznévből való származtatását emellett az is elbizonytalanítja, hogy a *Bágy* víznévnek sincsen közvetlen nyoma a régiségben.¹⁶ BÉRES JÚLIA ezt azzal magyarázza, hogy a *Hortobágy* elnevezés esetleg korán átvehette a *Bágy* név helyét, kiszorítva azt eredeti tulajdonnévi szerepéből (2014b: 42). Ebben az esetben ugyanakkor magyarázatra szorul a *Bágy* helynévből később létrejött gazdag névbokor eredete (pl. *Bágyi-legelő*, *Bágy halma* stb., PORCZIO 2024: 13, SZALATYÁN 2024: 60). E. NAGY KATALIN a névbokor alapjaként ugyanis vagy egy víznevet, vagy egy kiterjedtebb mocsaras területet feltételez (2022–2024: 23–31).

Azok a névmagyarázatok, amelyek szerint a *Hortobágy* név elsődlegesen a Hort település melletti *Bágy* nevű vizet jelölhette, analógiaként a ma is élő *Polgári-Bágy* és *Margitai-Bágy* vízneveket említik (pl. ECSEDI 1914: 4, vö. BÉRES J. 2014b: 45). Ezek a Folyás határába tartozó nevek azonban nem vizek nevei. A ma is élő *Bágy* helynév a Folyás és Görbeháza közötti nagy területű határrésznek a neve, és ennek a részeit jelölik a *Polgári-Bágy* és a *Margitai-Bágy* helynevek (PORCZIO 2024: 27, 30, SZALATYÁN 2024: 43).

Mindezeket figyelembe véve a *Hortobágy* név utótagjának *Bágy* víznévből való eredeztetését elvetni ugyan nem, de egyelőre megerősíteni sem tudjuk. A víznévi származtatás mellett talán azt a lehetőséget is érdemes számításba venni, hogy a *Hortobágy* név utótagja nem víznévi eredetű, hanem egy nagy kiterjedésű mocsaras területre vonatkozhatott eredetileg.

A *Bágy* nevet viselő helyek Görbeháza, Folyás és Újszentmargita határában találhatók (E. NAGY 2022–2024: 23–31). Az élőnyelvi és a 19–20. századi történeti adatok alapján korábban BÉRES JÚLIA is felfigyelt arra, hogy ezek a helyek egy

¹⁶Közvetett forrásként idézhetjük esetleg az 1261/1271-es oklevél *Bagzegh* adatát, amely a *Bágy* folyó szegletében lévő helyet jelölhetett. NÉMETH PÉTER ezt az adatot ugyanakkor nem is *Bágy*, hanem *Bag* település szócikkében szerepelteti (2023: 28). PORCZIO VERONIKA azonban a *Hortobágy* területére, Folyás település határába helyezi (2024: 14).

észak-déli irányban hosszan elnyúló sávban találhatók, és ez a terület esetleg az egykor szabályozatlan Hortobágy folyó völgyével lehet azonos. Ezek alapján azt is elképzelhetőnek gondolja, hogy a *Bágy* egykor ezen a területen egy összefüggő mocsaras alföldi területet jelölhetett (2014b: 40). A mocsár létét igazolhatja esetleg az EKFT. *Bagy morast* adata is.

Ide kívánczik ZOLTAI LAJOS névmagyarázata is, aki 1935-ben a folyót bemutattva szól a névről, de a víznév elsődlegességét sejtető etimológiákkal szemben azt a lehetőséget veti fel, hogy a *Hortobágy* név a *Horth* és a *Bágy* településnevekből is keletkezhetett (1935: 15).

A *Hort* településnévről korábban már szoltam. A *Bágy* település, illetve településnév esetében ugyanaz a probléma, mint a *Bágy* víznév kapcsán, tudniillik nem tudjuk (biztos) adatokkal alátámasztani a létezését (vö. BÉRES J. 2014b: 40–41, PORCZIO 2024: 12, E. NAGY 2022–2024: 23–31).

Összetételként értelmezve a *Hortobágy* nevet magyarázatra szorul az összetételi tagok határán lévő magánhangzó jellege is. KISS LAJOS szerint a *Hort* helynév tövégi magánhangzójaként azonosítható az összetételi tagok közötti magánhangzó, amely a szó belseji mássalhangzó-torlódás kiküszöbölése miatt maradhatott meg (1972–1974: 24). ECSI ISTVÁN úgy magyarázta, hogy az egykori *Hort* és *Bágy* helynevekből **Hort-bágy* név keletkezett, és ebből a kiejtést könnyítendő alakulhatott a *Hortobágy* víznév (1914: 5). Ide kapcsolható egy 14. századi oklevélből származó *Hortobágy* víznévi adat: 1343: fluuy *Hortbag* (Z. 2: 57). Ezt megelőzően és követően azonban mindig *o* vagy *u* magánhangzót találunk az összetételi tagok határán. Ettől csak a név legelső említése tér el: a *Chartybak* szórványban ugyanis *i* magánhangzó van ebben a pozícióban, ahogyan ezt korábban már láthattuk.

6. Végezetül KISS LAJOS után ismét feltéve azt a kérdés, hogy „Hol tart a *Hortobágy* név etimológiájának vizsgálata?“, a következőket mondhatjuk.

Az továbbra is valószínűnek tűnik, hogy a *Hortobágy* név a *Hort* és a *Bágy* helynevek összetételéből alakult. Az előtagja az egykori *Hort* település nevéből származhat.

Az utótagját a *Bágy* víznévből magyarázták, és arra következtettek, hogy a *bágy* vízrajzi köznévből keletkezett. A *Bágy* víznévre azonban nincsenek adataink, a *bágy* közső léte pedig kérdéses. Amennyiben a *Hortobágy* név utótagja a *Bágy* víznévre vezethető vissza, a víznévből keletkezett az egykori településnek vagy birtoknak a megnevezése. A név utótagjának azonosításakor érdemes számításba venni, hogy a környéken egykor létezhetett egy *Bágy* nevű nagy kiterjedésű mocsaras terület, amely nevének magyarázata további vizsgálatokat kíván.

A 19. századtól adatolt tájegység neve pedig biztosan a víznévből keletkezett újabb kori képződmény.

Irodalom

- A = NAGY IMRE szerk. *Anjoukori okmánytár 1–6*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1878–1891. TASNÁDI NAGY GYULA szerk., *Anjoukori okmánytár 7*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1920.
- ÁSZ. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár 1000–1031*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
- BALKÁNYI SZABÓ LAJOS 1865. *Debrecen helynevei. 100 helynévnek történeti, szájhagyományi és szónyomozási magyarázata*. Debrecen, Városi Nyomda.
- BARTAL ANTAL 1901. *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. Budapest, Franklin Társulat.
- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND 2003. *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BÉRES ANDRÁS 1974. Debrecen város legelőgazdálkodása a Hortobágyon a XIX. század elején. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 1*: 159–190.
- BÉRES ANDRÁS 1975. A Hortobágy fejlődéstörténetének vázlata és levéltári forrásai. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 2*: 131–146.
- BÉRES JÚLIA 2014a. A Hortobágy mint tájegység. In: BARTHA ÁKOS–SZÁLKAI TAMÁS szerk., *Interdiszciplinaritás a régió kutatásban 4. Fiatal kutatók nemzetközi konferenciája*. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. 71–78.
- BÉRES JÚLIA 2014b. Adalékok a Hortobágy etimológiájához. *Helynévtörténeti Tanulmányok 10*: 33–52.
- BLAZOVICH LÁSZLÓ 1994. Hortobágy. In: KRISTÓ GYULA főszerk., *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 269.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára*. Pest, [később] Budapest, Atheneum, 1862–1874.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3.*, 5. Budapest, 1890–1913.
- DF. = Diplomatikai Fényképgyűjtemény. (<http://mol.arcanum.hu>)
- DHA. = GYÖRFFY GYÖRGY szerk., *Diplomata Hungariae Antiquissima. Vol. I*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.
- DUNKA SÁNDOR 1996. *A Hortobágy-medence régi vizei és a tógazdálkodás*. Budapest, Vízügyi Múzeum.
- ECSEDI ISTVÁN 1914. *A Hortobágy pusztája és élete*. Debrecen, Debreczen sz. kir. város Könyvnyomda-Vállalata.
- EKFT. = *Az első katonai felmérés. 1782–1785*. Arcanum Adatbázis Kft. URL: <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/>
- FKnT. = BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA, *Magyar földrajzi köznevek tára*. A Magyar Névtár Kiadványai 32. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963–1998.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 20. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2022–2024. *A fok földrajzi köznévvvel alakult víznevek a Hortobágy területén. Helynévtörténeti Tanulmányok 18*: 33–46.
- HKFT. = *A harmadik katonai felmérés. 1872–1884*. URL: <https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey75000/>
- HUNFALVY PÁL 1876. *Magyarország ethnographiája*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- JERNEY JÁNOS 1854. *Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából*. Pest, Szent István Társulat.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1988. *A magyar tájnévadás*. Nyelvtudományi Értekezések 126. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kat. = *Habsburg Birodalom. Kataszteri térképek 19. század*. URL: <https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/>
- KISS LAJOS 1972–1974. Hol tart a Hortobágy név etimológiájának vizsgálata? In: GUNDA BÉLA szerk., *Tanulmányok a Hortobágy néprajzához. Műveltség és hagyomány 15–16*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 21–29.
- KMTL. = KRISTÓ GYULA, *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- KNIEZSA ISTVÁN 1942. *Erdély víznevei*. Kolozsvár, Minerva.
- KNIEZSA ISTVÁN 1952. *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOVÁCS ÉVA 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 48. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Lipszky, Map. = LIPSZKY, JOANNES, *Mappa generalis regni Hungariae*. Pesthini, 1808.
- Lósy = LÓSY-SCHMIDT EDE, *A Hortobágyi kőhid építése Debrecen város mátai pusztáján (1827–1833). Magyarország leghosszabb közúti kőhidja*. Debrecen, Tisza István Tudományos Társaság, 1926.
- MESTERHÁZY KÁROLY 1972. A mai Hajdú-Bihar megye településtörténeti vázlata a tatárjárástól. In: KOMORÓCZY GYÖRGY szerk., *Hajdú-bihari kéziratok térképek*. Debrecen, Déry Múzeum Baráti Köre. 159–190.
- MNLex. = ORTUTAY GYULA főszerk. *Magyar néprajzi lexikon 1–5*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977–1982.
- E. NAGY KATALIN 2022–2024. Elpusztult középkori települések a Hortobágyon: Bágy, Remetekútfő és Zám. *Helynévtörténeti Tanulmányok 18*: 23–31.
- E. NAGY KATALIN 2025. *Hortobágy helynevei*. URL: https://mnh.unideb.hu/szotarak/Magyarország/HajduBihar/Hortobagy_szotar_online.pdf
- E. NAGY KATALIN–TÓTH VALÉRIA 2025. *Balmazújváros helynevei*. URL: https://mnh.unideb.hu/szotarak/Magyarország/HajduBihar/Balmazujvaros_szotar_online.pdf
- NÉMETH PÉTER 2023. *A XI–XIV. századi Szabolcs megye települései: adattár*. Nyíregyháza.
- ORTVAY TIVADAR 1882. *Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig 1–2*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.
- PAPP JÓZSEF 2008. *Hortobágy*. Debrecen.

- PITI FERENC 2006. A százdi monostor alapítólevele (1067 körül). In: MAKK FERENC–THOROCZKAY GÁBOR szerk., *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely. 35–41.
- PORCZÓ VERONIKA 2024. Folyás helynevei. In: HOFFMANN ISTVÁN–E. NAGY KATALIN szerk., *Magyar Nemzeti Helynévtár 1. A Hajdúnánási járás helynevei*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 8–37.
- RegArp. = SZENTPÉTERY IMRE szerk., *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1–2/1*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1923–1943. SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN szerk., *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 2/2–3., 2/4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961–1987.
- RÉVÉSZ IMRE 1853. A magyar helynevek nyelvészeti tekintetben. *Új Magyar Múzeum* 3: 76–91.
- SURÁNYI ANDREA–VÉKONY VIVIEN 2025. *Tiszacsege helynevei*. URL: https://mnh.unideb.hu/szotarok/Magyarország/HajduBihar/Tiszacsege_szotar_online.pdf
- SZABÓ ISTVÁN 1966. *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZALATYÁN ERZSÉBET 2024. Görbeháza helynevei. In: HOFFMANN ISTVÁN–E. NAGY KATALIN szerk., *Magyar Nemzeti Helynévtár 1. A Hajdúnánási járás helynevei*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 38–79.
- SZÁNTAY ADOLF 1862. A „Hortobágy” név eredetéről. *Hortobágy* 1: 144–145.
- SZILY KÁLMÁN 1911. Levélszekrényünk. *Magyar Nyelv* 7: 471.
- SZÓKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 33. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- SZÓKE MELINDA 2021. A hamis oklevelek helynévtörténeti forrásértékének meghatározásáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 43–54.
- T9.DvT.643 = *A Hortobágyi malomnál lévő kaszáló térképe*. MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára XV.1.b.-DvT.643.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- TÓTH VALÉRIA 2003. A Zala vízgyűjtőjének régi folyóvíznevei. *Névtani Értesítő* 25: 89–94.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA főszerk., *Új magyar tájszótár 1–5*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979–2010.
- VESZPRÉMY LÁSZLÓ 1994. határispánság. In: KRISTÓ GYULA főszerk., *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 255–256.
- VR. = KARÁCSONYI JÁNOS–BOROVSKY SAMU, *Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom az 1550-iki kiadás hű másával együtt*. Budapest, Váradi Káptalan, 1903.
- Z. = NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHÉLYI DEZSŐ–KAMMERER ERNŐ–LUKCSICS Pál szerk., *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senior comitum Zichy de Zich et Vásonkeő 1–12*. Pest, [később] Budapest, 1871–1931.
- ZOLTAI LAJOS 1911. *A Hortobágy. A legnagyobb magyar pusztá ismertető leírása térképpel és 23 szöveggel*. Debrecen, Debrecen szabad királyi város könyvnyomda-vállalata.
- ZOLTAI LAJOS 1926. *Eltűnt falvak és elfelejtett régi helynevek Hajdúvármegye mai területén*. Debreceni Képes Kalendárium 26. Debrecen, 104–113.
- ZOLTAI LAJOS 1935. *Debrecen vizei*. Debrecen, Nagy Károly és Társai Grafikai Műintézete.

Reflections on the Origin of the Name *Hortobágy*

Beyond being the name of the largest steppe in Eastern Europe, *Hortobágy* also refers to the watercourse flowing through this wilderness into the Hármas-Körös, as well as a settlement near Balmazújváros. In this study, I will evaluate the various etymological hypotheses proposed in the past, drawing on findings from the regional place-name collection, which forms part of the Hungarian National Toponym Registry Program. The analysis of contemporary linguistic data allows for a more precise identification of historical records and facilitates the detection of linguistic changes with greater certainty.

The etymology of place name has long been a subject of scholarly interest. Since the 19th century, various explanations for the name *Hortobágy* have been proposed, yet no definitive solution has been reached. The issue remains fraught with contradictions that are difficult to resolve. As LAJOS KISS remarked in a broader discussion on etymological studies, "the last word can never be said on the question of Hortobágy" (1972–1974: 27). I find myself compelled to agree with this skeptical view. As the title of my study suggests, I do not claim to provide a final answer to this question—nor would it be possible, since, like all scientific inquiries, etymological research cannot be regarded as definitively closed.

Therefore, in this study, I aim to highlight factors that have so far been overlooked or insufficiently considered, to engage with controversial aspects of existing explanations, and to present additional evidence based on a broader dataset than previously examined.